

Wouter Kusters

SCHOK EFFECTEN

*Filosoferen in tijden
van klimaatverandering*

ISVW
UITGEVERS

Wouter Kusters

SCHOKEFFECTEN

*Filosofen in tijden
van klimaatverandering*

ISVW UITGEVERS

Inhoud

Inleiding	9
-----------	---

DEEL 1. SCHOK

1	WAAKLICHT	15
1.1	Luciditeit en duisternis in het antropoceen	19
1.2	<i>O shit, we are really in trouble</i>	23
1.3	Feiten helaas	25
1.4	Ongewenste berichten en klimatologische partycrashers	28
2	SHOCK AND AWE	35
2.1	Schrik	35
	Verschrikkingen en schokeffecten	35
	Insecten en het buitenleven	41
2.2	Omwentelingen	46
	Linkse kerk – of hoe ik tot inkeer kwam	46
	De kick van de schrik. Over ontzetting en verrukking	50
	Behangvervanging	54
2.3	Een nieuwe lege kamer	56
3	WAARHEID EN WAARHEDEN	61
3.1	Kleine en grote waarheden	61
	Een feitenvloed	64
	Van klein naar groot	66
3.2	De tsunami van de Grote Waarheid	68
	Titaanse waarheid	68
	Paradigma's	71
	Badiou en de ecologische waarheid	76

DEEL 2. EFFECTEN

4	TRAUMA	85
4.1	Het pretraumatisch klimaatsyndroom	86
4.2	Traumaverwerking	89
4.3	De morele verwonding door de klimaatcatastrofe	95
4.4	Trauma, verwonding en verwondering	99
5	ANGST	101
5.1	Inleiding	101
5.2	Drie angsten	102
	Onmiddellijke angst: de fobische paniekaanval	103
	Bemiddelde angst: obsessieel-gefixeerde angst	105
	Onlosmakelijke angst: existentiële angst	106
5.3	De kokende kikker	110
5.4	Klimaatangsten	112
	Tastbare angst	113
	Angstkramp	116
	Bevriezing	121
	<i>Afkoeling</i>	121
	<i>Het vriespunt</i>	122
	<i>Vriezen en dooien</i>	125
6	DEPRESSIE	127
6.1	Landschap van somberheden	130
	Contouren van het depressieveld	130
	Somberheidsgedaanten in vogelvlucht	133
	Erkenning van klimaatdepressie	136

6.2	Dalonderzoek	138
	De apathie doorbreken	138
	Van de regen in de drup	142
	Uit weerloosheid naar transformatie	145
6.3	Buitenposities	148
	Dalbewoning I. Verdwijning	148
	Dalbewoning II. Tuinieren	154
	Dalbewoning III. Wie schrijft, die blijft	157
	Dalbewoning IV. Verhuizing, nomadisering, vlucht omhoog	160

DEEL 3. FILOSOFEREN IN TIJDEN VAN KLIMAATVERANDERING

7	ATOPISCHE ACHRONIE	167
7.1	Andere tijden, andere plaatsen	167
	Inleiding: filosoferen in tijden van klimaatcatastrofe	167
	Materiële problemen	168
	Inhoudelijke valkuilen	171
	Bezwaren tegen klimaatfilosofie	175
	Nieuw denken	178
7.2	Escalaties	181
	Ingeschaald	181
	Schaalbreuk	187
	De kristallen bol	192
7.3	Bolreizen	197
	Onmetelijkheid losgebroken	197
	Oneindigheid ingeschaald	200
	Contact in de diepte	202
8	KRISTALLISERINGEN	207
8.1	<i>Gaat u maar rustig slapen!</i> Ecomodernisme, oftewel neocolijnisme	208
8.2	Verhitte moderniteit	218

Explosie van welvaart	218
Geleidelijk opstapelende bijwerkingen	222
Vorbereidingen voor ontremming	226
<i>Kapitalisme en de verscheuring van het levensweb</i>	227
<i>Descartes' kop van Jut</i>	230
<i>Sloterdijs gelukszoekers</i>	233
<i>Hoever kunnen we het kapitalisme verwerpen?</i>	235
8.3 Voorbij de beschaving	240
De nobele wilde	240
De megamachine	242
De schuld van de boeren	247
<i>Eco-anarcho-primitivisme: leren van de jagers</i>	
<i>en verzamelaars</i>	247
<i>Onder de landbouw groeit het gras. Of: Babylon must fall</i>	254
<i>Kritiek der nomadologische veerkracht</i>	257
8.4 Mensenkrimp	262
The Earth is the limit	263
Tegennatuurlijkheid	266
<i>Ecologie diep in het kristal</i>	266
<i>Variaties van natuurcontact</i>	268
<i>Eindeloos natuurlijk</i>	270
<i>De woede uit het woud</i>	272
Antinatalisme	278
<i>Not in my bedroom</i>	278
<i>Minder mensenleven</i>	281
<i>De pijn van het zijn</i>	283
<i>Het einde en het begin</i>	286
9 MONSTERS, MENSEN, MACHINES	289
9.1 Monsterologie	289
Het menselijke monster	291
De monsterlijke mens	296
9.2 Gevecht tegen het monster	300
David tegen Goliath	300
Het antimonster, de Leviathan en de 'Great Reset'	301

9.3	Monstertechniek	308
	Tegennatuurlijke monsterlijkheid	308
	De tijd van techniek	315
	Futuristische monstervisioenen	321
10	OMWENTELINGEN	327
10.1	Nieuwe goden	327
10.2	Onbestemde waanzin	331
10.3	Naar een duurzaam alarmisme en filosofische paniek	341
	Noten	347
	Literatuur	353
	Register	357

INLEIDING

Velen weten het al, voelen het al, zien het al, anderen nog niet, of slechts ten dele. Het gaat de verkeerde kant op met de aarde en haar bewoners. Er is een klimaatcrisis: het klimaat verandert en de gevolgen zijn onheilspellend. De dunne laag rond de aarde waarbinnen we leven, wordt voor vele levensvormen, met name de mens, moeilijk leefbaar. Er wordt gesproken over ecologische destructie en massa-extinctie.

Sommige mensen zijn met deze kennis van jongs af aan opgegroeid of zijn hier langzaam mee vertrouwd geraakt. Voor anderen komen deze constatering als een schok. De klimaatinformatie kan een veranderingsproces op gang brengen, een transformatie of ommekeer. Geleidelijk aan, of in een snel tempo, brengt de klimaatcrisis psychische effecten teweeg waarnaar eigentijdse termen als 'klimaatangst', 'klimaatdepressie' en 'pretraumatische stressstoornis' verwijzen.

In het eerste deel van dit boek bespreek ik de *schok* van de realisering van hoe we ervoor staan. Hoe werkt die schok, hoe ondergaan we die? Wat voor soort schok is het? Wat voor soort inzicht krijgen we erdoor? Gaat het om een verandering in wereldbeeld, in zelfbeeld? Is het een 'paradigmaverandering', een wetenschappelijke ontdekking, of staan we aan de vooravond van een nieuwe ideologie, een nieuw geloof? Stort onze wereld in of verschijnt er een nieuwe wereld?

In het tweede deel gaat het om de *effecten* van de schok op ons gemoed en onze stemmingen. Hoewel de klimaatcrisis soms als positief wordt voorgesteld, als een duurzame uitdaging of groene kans, zijn de psychische effecten toch meestal van sombere, negatieve aard. Ik stel drie gemoedstoestanden centraal: trauma, angst en depressie. Hier sta ik langer bij stil dan in menig ander werk over klimaatfilosofie, klimaatpsychologie en klimaatactivisme. Maar al te vaak stappen commentatoren hier gemakkelijk overheen om snel tot grote analyses,

brede oplossingen of dringende oproepen tot concrete acties over te gaan. Sterker nog, de negatieve gevoelens worden soms beschouwd als een sta-in-de-weg voor praktische klimaatactie, een vertragende factor voor de nodige systeemveranderingen. Liever geen angst oproepen, dat werkt contraproductief, horen we dan.

Ik houd me daar niet aan. Ik zal nauwgezet de wisselende negatieve stemmingen analyseren, ze niet ontwijken of veroordelen, maar nagaan wat hun dynamiek is, hoe we ze doorstaan en wat we ervan kunnen leren. In plaats van recepten te geven om zo snel mogelijk van de angst en wanhoop af te komen, beschrijf ik een rondgang door de sombere dalen van de klimaatbezorgdheid. Niet om deze op te hogen, de leegte te vullen met positieve, sussende woorden, maar wel om de diepte nader te verkennen.

In het derde deel zoek ik verder naar begrip van de situatie en naar nieuwe wegen, nieuwe verhalen, nieuwe manieren van denken, handelen en oriëntatie. Ik laat zien waar we ons zoal op kunnen richten als we de klimaatverandering, en onze negatieve stemmingen daarbij, willen begrijpen en ernaar handelen. Bij welke verhalen, verklaringen, analyses en theorieën voelen we ons thuis? Wat zijn plausibele duidingen van ons lot en de crisis? Wat voor begrippen, gedachtegangen en taal kunnen we gebruiken als instrumenten voor crisisnavigatie, of als schuilplaats tegen de dreigingen van onze tijd? Oftewel, hoe kunnen we *filosoferen in tijden van klimaatverandering* – zoals de titel van dit derde deel luidt.

Ik presenteer een scala aan verklaringen en verhalen over waar het fout is gegaan. Was het de neoliberalisering die werd opgestart door Reagan en Thatcher in de jaren tachtig van de twintigste eeuw? De welvaartsexplosie vanaf de jaren zestig? De industriële revolutie vanaf de achttiende eeuw? De opkomst van het Europees kolonialisme en kapitalisme in de moderne tijd? Het ontstaan van de landbouw? Of was het project homo sapiens eigenlijk al gedoemd te falen vanaf het begin? Van elk van deze verklaringen onderzoek ik hoe plausibel ze is en welk praktisch nut ze heeft. Uiteindelijk breng ik de kerningrediënten uit de verhalen en analyses van het verleden samen en werk ik ze om tot een perspectief op de toekomst.

Vanaf 2017 heb ik met tussenpozen aan dit boek gewerkt. Sommige passages lijken alweer door de actualiteit ingehaald. Klimaatcatastrofes

waar ik aan refereer, zoals de bosbranden van toendertijd in Californië en Australië, zijn bij sommige lezers misschien alweer wat in de herinnering weggezaakt. Ze zijn ingehaald door tal van nieuwe klimaatrampen, zoals de overstromingen in Limburg, Vlaanderen en Duitsland en niet te vergeten in Pakistan. De sombere klimaatstemmingen kwamen op het moment van schrijven nog aanzienlijk minder in het nieuws. In het algemeen was de crisis nog lang niet zo ver doorgedrongen in het algemeen bewustzijn als vandaag de dag. In die zin is er toch iets van (wrange) vooruitgang geboekt.

Tot slot, de grote lijn van het boek zoals ik die hierboven heb geschetst is er een die ik pas achteraf in de tekst heb kunnen ontwaren. Tijdens het schrijven wist ik nog niet waar ik uit zou komen. De grote lijn van dit boek weerspiegelt mijn eigen ontwikkelingsgang op dit gebied. In het najaar van 2014 beleefde ik de *schok*. De *effecten* ervan galmden lang na en kregen pas een communicabele, narratieve vorm tijdens mijn *filosoferen in tijden van klimaatverandering*. Het uiteindelijke resultaat bij mijzelf was dat ik een ruwe vorm van blinde paniek en leeg alarmisme kon omzetten in filosofische paniek en duurzaam alarmisme. Ik hoop dat dit ook bij jou de effecten zullen zijn.

Wat gebeurt er als de toestand van de wereld echt tot je doordringt? Als je je volledig bewust bent van de immense dreigingen van klimaatverandering en ecologische destructie? Hoe kan je dan nog rustig slapen? Wat zeg je tegen je (klein)kinderen? Wie roep je ter verantwoording?

In *Schokeffecten* laat Wouter Kusters zien hoe hijzelf reageerde toen hij beseftte hoe diep we in de problemen zitten. Hij analyseert mogelijke reacties van shock, paniek en angst tot berusting, vertrouwen en zelfs optimisme. Hoe kunnen we uit het verblindende licht van de dreigende ondergang ontsnappen, zonder dat we onze ogen ervoor sluiten? Hoe houden we ons geestelijk staande? Wat kunnen en moeten we denken? Is er nog wel filosofie mogelijk?

Uiteindelijk biedt Kusters perspectief. De eerste alarmshok leidt tot duurzaam alarmisme, en blinde paniek wordt filosofische paniek. Het is tijd voor verantwoordelijkheid.

